

УДК 811.111'364"17"

О. Б. Галич,
аспірант

(Київський національний лінгвістичний університет)

**СЛОВОТВІРНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СЕМАНТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ "МІСТИЧНЕ"
В ГОТИЧНОМУ РОМАНІ А. РАДКЛІФ**

У статті розглянуто засоби лексичної репрезентації категорії "містичне" в готичному романі А. Радкліф. Висвітлено питання системного вивчення дериватів із семантикою "містичне", досліджено способи словотворення, дериваційні моделі та визначено місце словотвірних засобів у структурі відповідного поліцентричного функціонально-семантичного поля.

Проблеми вивчення засобів номінації, структури мовних категорій, дослідження взаємодії різнорівневих мовних засобів завжди привертала увагу лінгвістів. Одним із пріоритетних напрямів у функціональній лінгвістиці є виділення проміжних семантичних категорій як категорій понятійних, що містяться в граматичних, лексичних, словотвірних значеннях певної мови та їх мовних реалізацій [1]. Вивчення вербалізованих репрезентацій семантичної категорії "містичне" від грецьк. *μυστικός* – таємничий) та апеляція до імпліцитних невербальних смислів виступають засобом доступу до таємниць мисленнєвих процесів та емоційних переживань людини.

Відповідно до методології функціоналізму дослідження контекстуальних та ситуативних функцій мовних одиниць, що ґрунтуються на певній семантичній категорії [2: 11], сприяє використанню польового моделювання. Аналіз різнорівневих мовних засобів на позначення поняття "містичне" та встановлення їх структурно-семантичних особливостей у термінах функціонально-семантичної теорії зумовлюють актуальність нашого дослідження. Оскільки, незважаючи на досить широке висвітлення цієї проблематики в [3; 4; 5; 6; 7; 8], існує певна лакуна в дослідженні структури та особливостей функціонування семантичних єдностей для відтворення основного жанрового (готичного) ефекту.

Важливим завданням видається вивчення з функціонально-семантичних позицій словотвірних реалізацій семантичної категорії "містичне" в англійських ранньоготичних писемних пам'ятках з метою визначити місце останніх у структурі відповідного функціонально-семантичного поля (ФСП).

З огляду на викладене вище, метою дослідження є дослідити словотвірні засоби маніфестації "містичного" в готичному романі А. Радкліф – найвизначнішої представниці жанру готичного роману в англійській літературі. Матеріалом слугують текстові фрагменти, вибрані з творчого доробку письменниці кінця XVIII ст. Окрім того, використано матеріал словників, побудованих на історичних принципах.

Насамперед звернімося до аналізу словникових дефініцій на позначення поняття "містичний", оскільки цей метод уможливорює виділення домінуючих ознак досліджуваної категорії. У філософії "містика" (від грецьк. *μυστικός* – таємничий) визначена як релігійна практика, що має на меті переживання в екстазі безпосереднього "єднання" з абсолютним, а також сукупність теологічних і філософських доктрин, які виправдовують і регулюють цю практику [9: 579]. Звідси, "містичний" – такий, що стосується містики. У сучасних англійських лексикографічних джерелах прикметник "містичний" має наступні значення 1) пов'язаний з езотерикою або символічними практиками і культами; духовно значущий; неземний; божественний; 2) примарний, таємничий, невідомий, неясний, ірреальний; сокровений; надприродний [10: 820]. Українські дослідники трактують це поняття наступним чином: "містичний" – такий, що пов'язаний з релігійно-ідеалістичними поглядами, які визнають існування надприродних сил, і зумовлює спілкування з ними людини [11: 202]. З огляду на визначення готичного роману – літературної форми, в якій домінують засоби відтворення загадково-моторошної атмосфери [12], нам видається доречним детермінувати "містичне" як феномен, пов'язаний з мотивом таємниці, вірою в надприродне, ірраціоналізмом як певним способом пізнання дійсності, що ґрунтується на створенні атмосфери нагнітання страху перед невідомим.

"Містичне" в "готичі" було пов'язане з установкою на переживання жаху при зіткненні зі світом як проявом вселенського Зла. Цей напрям в літературознавстві культивує "жахливе в звичайному" [13: 7], акцентуючи увагу на психологічній напрузі (psychological tension) та ідеї "піднесеного" (sublime) [14]. Зауважимо, що англійський готичний роман виступає найбагатшим джерелом дослідження категорії "містичне", адже " <...> ніщо так сильно не впливає на людську психіку, як "готика"... Навіть найосвіченіший розум, звільнений від будь-яких забобон, мимоволі визнає її владу" [15: 82].

Слід зазначити, що повноцінний аналіз будь-якої семантичної категорії неможливий без використання словників, побудованих на історичних принципах. Зосередимо увагу на етимології

прикметника "містичний", щоб мати чітке уявлення про походження та етапи розвитку поняття "містичне" в англійській мові:

1275-1325; ME *mystik* < L *mysticus* < Gk *mystikós*, 'таємничий', 'секретний'; пор. також: *mýst(ēs)* 'долучений до таїнства', 'посвячений'; *myein* 'закривати (очі, рот)', 'бути готовим перейти до стану трансу' + *-ikos*, *-ic* [16].

Володіння матеріалом етимологічних словників уможливорює виділення імпліцитних ознак мовних одиниць, що входять до складу семантичної/понятійної категорії. Враховуючи царину дослідження (готичний роман) та результат етимологічних розвідок, фіксуємо лексико-семантичну варіативність категорії "містичне". Семантика мовних одиниць на позначення поняття "містичний" утворює понятійні сфери, тобто лексико-семантичні поля, компоненти яких характеризуються спільністю значення та об'єднані певним змістовим стрижнем незалежно від того, чи належать вони до однієї, чи до різних частин мови. Семантичне членування поля зумовлене реалізацією обов'язкової категорії в певних сукупностях сем, різноманітні комбінації яких утворюють його сегменти – мікрополя [17: 109]. Виходячи з того, що об'єднання одиниць у мікрополе забезпечує одна із субкатегоріальних сем їхніх значень, виділяємо дві тематичні групи: ТАЄМНИЧЕ і СТРАХ. Кожна з них містить загальну для своїх конститuentів семантичну ознаку.

Отже, аналіз мовного матеріалу доводить можливість моделювання поліцентричного ФСП з двома центрами. На нашу думку, аналіз різнорівневих, а саме словотвірних, мовних засобів відтворення семантичної категорії "містичне" є актуальним і перспективним.

Вивчення одиниць словотвірного рівня потребує не тільки функціонально-семантичного дослідження останніх, але й словотвірного аналізу: виявлення твірної основи похідного слова, визначення його форманта, тлумачення словотвірного значення та встановлення способу деривації. Така особливість зумовлена проміжним положенням, яке займає словотвірний рівень відносно лексичного та граматичного [18].

Лексичні характеристики дериватів обов'язково враховуються в процесі семантичного виведення похідних основ від твірних. Наприклад,

- (1) *Magic* – (прикм. PIE *magh-* 'бути спроможним, мати владу' + Gr. *-ic* 'мати певні властивості');
- (2) *Supernatural* – (прикм. 'надприродний', 'трансцендентний', 'такий, що належить до вищої сфери', від L. *supernaturalis* 'надприродний'; порівн.: L. *super* 'над' + *natura* 'природа'. В англійській мові цей прикметник у значенні 'потойбічний' почав вживатися лише з 1799 року [16]).

Варто зазначити, що в історії англійської мови відсутні спеціалізовані засоби словотворення, які розкривають зміст поняття 'містичне'. Проте окремі з них можуть впливати на семантику твірної основи, актуалізуючи при цьому зміст відповідної категорії. Для дієслів дериватів це префікс *a-* та суфікс *-en*. Напр.:

- (3) *Await* – (1200 – 50; ME *awaiten* від ONF *awaitier*, від *a-* + *waitier*).

Вживання префікса *a-* нами зафіксовано переважно в словах французького походження зі значенням 'підсилювати, нагнітати, спричиняти ескалацію' (КАУЗАЦІЯ). Показово, що вживання відповідних дієслів-дериватів певною мірою вказує на переживання страху (РЕАКЦІЯ) перед невідомим/таємничим.

Те ж саме значення інтенсифікації притаманне суфіксу *-en*. Наприклад,

- (4) *Heighten* – (bef. 900; OE *hēhtho* 'високий, поважний' + *-en*, OE *-n*).

Такі деривати є досить нечисленними у творах авторів досліджуваної епохи.

З іншого боку, досить вживаним виявляється інвентар афіксів для іменників та прикметників, що актуалізують поняття "містичне". Наприклад, для прикметників-дериватів – це вживання префіксів *in-*, *un-*, *dis-*, *super-*, *extra-* та суфіксів *-ful*, *-ous*, *-ible/-able*, *-y*, *-less*.

Ад'єктивні префікси латинського походження *in-*, *un-*, *dis-* мають негативну або деструктивну конотацію, експлікуючи як ТАЄМНИЧЕ, так і СТРАХ. Так, А. Радкліф вживає такі деривати виключно з метою охарактеризувати стан людини, що потрапила у безвихідне становище або зіткнулася з невідомим. Наприклад:

- (5) *Unexpected* – (ME *un-*, *on-*, OE *on-*, Goth *un-*, L *in-* + 1550 – 60; L *ex(s)pectāre* – 'очікувати', від *ex-* + *spectāre*);
- (6) *Invisible* – (1300–50; ME від L *invīsibilis* 'невидимий');
- (7) *Disembodied* – (L *dis-* + OF *em-* від L *in-* + bef. 900 пор. також: OE *bodig* 'тулуб'; OHG *botah*).

Префікси *super-*, *extra-* вживаються з метою збудження уяви та хвилювання читача (гіперболізація). Напр.:

- (8) *Extraordinary* – (L *extrā-* 'над', 'поза' + 1250 – 1300; ME *ordinarie* від L *ordinārius* 'звичайний').

Досить продуктивними при творенні дериватів для актуалізації 'містичного' слід вважати суфікси *-ful*, *-ous*, *-ible/-able*, які підсилюють певну ознаку, або маніфестують емоційне забарвлення

висловлювання мовця з приводу виконання особливої дії, пов'язаної з відчуттям тривожності/страху. У готичних текстах кінця XVIII ст. нами зафіксовано вживання цих суфіксів при утворенні прикметників від давньоанглійських твірних основ на позначення СТАНУ СТРАХУ. Зауважимо, що оцінний атрибут відіграє роль інтенсифікатора, розкриваючи ступінь прояву градуальності цієї емоції [19: 101]. Напр.: *dreadful* – (1125–75; ME *dreden* (v.), OE *drædan*); *awful* – (1250–1300; ME *aghe*, *awe* від Sc *agi* 'страх', Goth *agis*, OE *ege*). Джерелом творення нових номінативних одиниць виступають романські/латинські запозичення: *hideous* – (1275–1325; ME *hidous* від OF *hisdos*, *hisde* 'жах, переляк' від OHG *egisida* + -os); *terrible* – (1400–50; late ME від L *terribilis*, *terr(ēre)* 'лякати' + -ibilis).

Малопродуктивним при творенні прикметників-дериватів, на наш погляд, слід вважати суфікс -y: *gloomy* – (1300–50; ME *gloumben*, *glome*, OE *glūmian* 'похмурий') та суфікс -less на позначення неможливості дії, або відсутності певної ознаки: *soundless* – (1250 – 1300; ME *soun*; OF *son* від L *sonus* 'звук' + ME -les, OE -lēas, Goth *los*). Ці прикметники-деривати формуються навколо семи 'безвихідь'.

Для іменників кінця XVIII ст., що визначають категорію "містичне", найактивнішою словотвірною моделлю виступають суфікси -ty та -tion. Ці форманти переважно репрезентують абстрактні іменники латинського походження, що відносяться до лексико-семантичної групи БІБЛІЙНЕ/РЕЛІГІЙНЕ та ІРРАЦІОНАЛЬНЕ/НАДПРИРОДНЕ, відтворюючи значення сакральності, таїнства, загадковості. Наприклад:

(9) *Solemnity* – (1275–1325; ME *solem(p)ne* від L *sōlemnis*, *sōlempnis* 'церемоніальний', 'обрядовий' + ME -te(e); OF -e(t) від L -tātē);

(10) *Superstition* – (1375–1425; late ME від L *superstitiō* 'пророцтво, віщування').

Конверсія як спосіб творення іменників з актуалізацією семантики 'містичне' виявлена нами переважно у давньофранцузьких/латинських запозиченнях, так званих "poetic words", на зразок:

(11) *Recess* – 'притулок, відлюдне місце' (від L *recēdere* – 'віддалятися');

(12) *Vision* – 'видіння' (від L *vidēre* – 'бачити, уявляти').

Ряд словотвірних іменників в готичному романі А. Радкліф кінця XVIII ст., що вживаються для експлікації 'містичного', утворено шляхом словоскладання давньоанглійських твірних основ (N+N>N). У текстах аналізованого періоду вони є результатом стилістичного прийому акцентуації певної властивості предмета і включені нами до лексико-семантичної групи ІРРАЦІОНАЛЬНЕ/НАДПРИРОДНЕ та СИМВОЛІЧНЕ. Наприклад:

(13) *Giant-spectre* – (1250–1300; ME *geant* від L *gigant*; Gk *gígās*; OE *gigant* від L 'велетень' + 1595–1605; від L *spectrum* 'загадкове явище');

(14) *Moon-light* – (bef. 900; ME *mone*, OE *mōna* + bef. 900; (імен. та прикм.) ME; OE *lēoht* 'блиск').

Крім того, на особливу увагу заслуговує адвербіальний суфікс -ly як особливий маркер способу дії та певної поведінки у стані психологічної напруги та стривоженості (РЕАКЦІЯ), що має яскравий мовний характер вираження. Напр.,

(15) *Anxiously* – (1615–25; від L *anxius* 'сповнений бажання (зробити щось)', 'неспокійний' + ME -li, -lich(e), OE -līce);

(16) *Suddenly* – (1250–1300; ME *sodain* (імен. та прикм.); L *subitāneus* 'раптовий, несподіваний').

Аналіз мовного матеріалу показує, що деривати на позначення "містичного" в готичному романі А. Радкліф мають властивість конкретизувати та спеціалізувати це значення в структурі мікрополів ТАЄМНИЧЕ і СТРАХ (табл. 1).

Таблиця 1.

Словотвірні засоби експлікації категорії "містичне" в готичному романі А. Радкліф XVIII ст.

Словотвірні одиниці	Спосіб словотворення	Словотвірна модель	Мікрополе
іменники-деривати	конверсія	V > N	Таємниче
	суфіксація	Adj. + -ty > N	
		Adj. + -tion > N	
	словоскладання	N + N > N	
дієслова-деривати	префіксація	a- + V > V	Страх
	суфіксація	V+ -en > V	

Словотвірні одиниці	Спосіб словотворення	Словотвірна модель	Мікрополе
прикметники-derivati	префіксація	un- + V + ed > Adj.	Таємниче/Страх
		in- + V + ed > Adj.	
		dis- + N + ed > Adj.	
		super- extra- } + Adj. > Adj.	
	суфіксація	V+ -ful > Adj.	Страх
		N+ -ful > Adj.	
		N+ -ous > Adj.	
		V+ -ible > Adj.	
		Adj.+ -ible > Adj.	
		Adj.+ -y > Adj.	
		Adj.+ -less > Adj.	
Прислівники	суфіксація	Adj.+ -ly > Adv.	

Отже, реалізація семантичної категорії "містичне" в готичному романі А. Радкліф XVIII ст. відбувалася на лексичному та словотвірному мовних рівнях, що доводить найближчу перспективу дослідження в межах функціонально-семантичної теорії (морфологічний, синтаксичний рівні) з метою цілісного моделювання ФСП "містичне". Перспективою ж подальших розвідок слід вважати аналіз діахронних процесів, що впливали на склад ФСП "містичне" на різних етапах розвитку англійської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Проблемы функциональной грамматики (ПФГ): Полевые структуры / Отв. ред. А. В. Бондарко, С. А. Шубик. – СПб.: Наука, 2005. – 480 с.
2. Введение. Основания функциональной грамматики // Теория функциональной грамматики: Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис / Отв. ред. А. В. Бондарко. – Л.: Наука, 1987. – С. 5-39.
3. Сорокін О. А. Містична символіка як художній компонент романтизму (за матеріалами творів російських поетів-романтиків першої половини XIX століття): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. – Таврійський національний ун-т ім. В. І. Вернадського. — Сімферополь, 2005. – 20 с.
4. Малиенко А. В. Спектр этических мотивов в английской литературной готике (романистика А. Рэдклиф) // Сборник тезисов II международной научной конференции "XVIII век: искусство жить и жизнь искусства". М.: Высшая школа, 2006.
5. Романенко О. В. Стиллові домінанти німецького романтичного дискурсу та їх мовна об'єктивація: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – Харків, 2007. – 239 с.
6. Norton R. Gothic Readings. The First Wave, 1764 – 1840. – L., N.-Y.: Leicester University Press, 2000. – 384 p.
7. Miles R. Ann Radcliffe and Matthew Lewis. A Companion to Gothic. – Oxford: Blackwell, 2000. – P. 41-57.
8. Kosofsky S. The Character in the Veil: Imagery of the Surface in the Gothic Novel. // Modern Language association, 1981. – P. 255-270.
9. Новая философская энциклопедия / Г. Ю. Семигин. – Том 2. – М.: Мысль, 2001. – 636 с.
10. Oxford Advanced Learner's Dictionary / Ed. A.P. Cowie – 4th edition – Oxford University Press, 1992. – 1579 p.
11. Новий тлумачний словник української мови / В. Яременко, О. Сліпушко. – Том 2. – Київ, 2005. – 928 с.
12. The New Encyclopaedia Britannica. – V. 9. – 15 ed. – Chicago: Encyclopaedia Britannica, 1995. – 1046 p.
13. Ясакова Ю. Б. "Готический" роман Анны Радклиф в контексте позднего просвещения: Дис. ... канд. філол. наук: 10.01.03. – Нижний Новгород, 2002. – 208 с.
14. Берк Э. Философское исследование о происхождении наших идей возвышенного и прекрасного. – М.: Искусство, 1979. – 237 с.
15. Drake N. Literary Hours: or, Sketches, Critical, Narrative, and Poetical. – L.: Printed for T. Cadell Jun. and W. Davies, 1804. – 555 p.
16. OED (2001). Online Etymology Dictionary // <http://www.etymonline.com>
17. Зеленецкий А. Л. Сравнительная типология основных европейских языков. – М.: Академия, 2004. – 248 с.
18. Бондарко А. В. Функциональная грамматика. – Л.: Наука, 1984. – 136 с.

19. Борисов О. О. Лексико-синтаксичні засоби вираження слоту ВЕРБАЛЬНИЙ СИМПТОМ емоційного концепту СТРАХ (на матеріалі творів сучасної англomовної художньої прози) // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Вип. 22. – Житомир: Редакційно-видавничий відділ ЖДУ імені Івана Франка, 2005. – С. 100-103.

Матеріал надійшов до редакції 04.05. 2009 р.

Галич О. Б. Словообразовательные средства выражения семантической категории "мистическое" в готическом романе А. Радклиф.

В статье рассмотрены средства лексической репрезентации категории "мистическое" в готическом романе А. Радклиф. Освещены вопросы системного изучения дериватов с семантикой "мистическое", исследованы способы словообразования, деривационные модели. Определено место словообразовательных средств выражения в структуре полицентрического функционально-семантического поля.

Halych O. B. Derivatives of the Semantic Category "MYSTIC" in the Gothic Novel of Ann Radcliffe.

The article reveals the basic ways of lexical representation of the semantic category "MYSTIC" in Gothic novels of Ann Radcliffe. It focuses on "MYSTIC" derivatives system studies, derivation models and their place determination in corresponding polycentric functional-semantic field.